

LUKÁCS RÓBERT-IMRE

Alkalmazható-e a válással kapcsolatos ortodox gyakorlat a katolikus egyházban is? (2)

II: Válás a római jogban.

Az ortodox gyakorlat bevezetésének lehetőségei a múltban.

A váláshoz szükséges elégséges okok az ortodox egyházban.

Az ortodox gyakorlat alkalmazhatósága
a katolikus egyházban?

Abstract. Should the Orthodox practice in dealing with divorced and remarried couple teach anything to the Catholic Church?

After we examined in the first part of this study the Orthodox *oikonomia* and scriptural basis, now we will examine the divorce in the Roman law, which had a great influence on the development of orthodox praxis.

In the past too, but and especially in our days, there are voices which would like to introduce the orthodox praxis. We would like to see for what reasons and in which way the Orthodox Church pronounces divorces and if the Catholic Church can use this method.

Despite the media flap – says cardinal, Walter Kasper before the synod of Bishops on the family – , „Catholic law and Catholic teaching on divorce and remarriage are not likely to change in the synod. But Catholic pastoral practice might, nudging Catholic parishes to be more welcoming of those in irregular situations, Catholic pastors to get to know better those smelly sheep and why they're so driven to seek the sheepfold, and divorced and remarried Catholics to move closer and more honestly to a true understanding of Marriage and the Eucharist.”

Keywords: *oikonomia*, unity indissolubility of marriage, orthodox marriage, divorce and remarriage in the Orthodox Church.

Az ortodox egyházjogban a házasság lényeges tulajdonságai az egység és a felbonthatatlanság.¹ Mivel a keresztény házasság Isten és a választott népe, illetve Krisztus és az egyháza közötti kizárólagos és egyben misztikus kapcsolatot jeleníti meg, ezért a házasság első és legfontosabb jellemzője, hogy egy nő és egy férfi között jön létre és felbonthatatlan.²

A válás tilalmához – a paráznaság kivételével – a II–III. századi egyházatyák is következetesen tartották magukat. Az újráházasodás lehetőségéről nem nyilatkoztak egyértelműen, de mindenestre nem védték, hanem helytelenítették azt. Lényegében ehhez ragaszkodtak a korai zsinatok is, például az elvirai zsinat 9. kánonjában. A 48. Apostoli Kánon is kiközösítéssel büntette azt, aki feleségét elűzvéen másik asszonyt vagy elbocsátott nőt vett el. Szent Ambrus, Szent Ágoston, Szent Jeromos, Aranyszájú Szent János következetesen szigorú álláspontot képviseltek: a házasságtörés nem teszi lehetővé a vétlen fél újránházasodását.³

Az a tanítás, amelyhez kezdetben az egyházatyák is ragaszkodtak, ellentétben volt a világi (római) joggal, hiszen a római jog a házassági kötelék megszűnésének több módját is ismerte. Az ortodox egyház elfogadja a házasság egységét és felbonthatatlanságát, mégis a válás gyakorlata bekerült és megmaradt a

---

¹ Vö. SALACHAS, D., *Matrimonio e divorzio nel diritto canonico orientale*, in *Nicolaus* 1 (1973) 48–68, 49.

² Vö. MEYENDORFF, J., *Marriage: an orthodox perspective*, Crestwood 1984, 54. Ortodox teológusok részéről ennek alapján gyakran megfogalmazódik az a vélemény, hogy ezen a ponton a katolikus tanítás tér el az egyház tanításától abban, hogy az egyik fél halálával felbontottnak tekinti a köteléket, így, ha az egyik fél megözvegyül, elvileg korlátlan számú házasságot köthet, míg az ortodox egyház három egymást követő házasságot engedélyez.

³ POAPISHIL, V. J., *Divorce and remarriage*, Paris, 1969, 200.

bizánci jogban. Ennek oka abban a sajátos viszonyban keresendő, amely az ortodox egyházat a bizánci állammal összekötötte.

Kr. e. az V. században a házasság két változata volt ismeretes: a *manus*-os házasság, amelyben a *matrimonium*-hoz *manus* is kapcsolódott, és *manus* nélküli házasság, amelynél a férj nem rendelkezett *manus*-szal. A *manus*-os házasságban a feleség a férj hatalma alá került, míg a *manus* nélküli házassághoz nem kapcsolódott férji hatalom.⁴

A *manus* nélküli házasság az, amelyet a felek kölcsönös házassági szándék alapján létrejött megegyezés hozott létre. A *manus* nélküli házasságok fokozatosan kiszorították a *manus*-os házasságokat, mert komoly terhet jelentettek a nőknek. Véglegesen pedig Iustinianus törölte el. A *manus*-os házasságok eltűnése a női beleegyezés (*consensus*) fontosságát és a házasság hatalmi jellegének háttérbe szorulását eredményezte. Ez jut aztán kifejezésre Ulpianusnál: *nuptias... non concubitus, sed consensus facit*, „a házasságot... nem az elhálás, hanem a beleegyezés hozza létre”.⁵

A kereszténység megjelenése előtt a római jog rendelkezett a házasságkötésről és a válásról. Alapjaiban a válás két ok miatt volt megengedett, nevezetesen a két fél közötti viszály vagy a vétkességre alapuló elbocsátás miatt. A házasságot felbonthatták erőszakkal vagy közös megegyezéssel. Az erőszakkal felbontott házasság a halál, rabszolgaság vagy állampolgárság elvesztésével valósult meg. A férj, aki elvesztette az állampolgárságot, *peregrin* lett. Következésképpen a házasság felbomlott jogilag, mert egy

⁴ FÖLDI, A. és HAMAZA, G., *A Római jog története és institúciói*, Nemzeti Könyvkiadó, 1996, 250–251.

⁵ Uo. 252.

római állampolgár és egy rabszolga vagy egy peregrin között – legalábbis jogilag – nem állhatott fenn érvényes házasság.

A váláshoz nem volt szükség hatósági közreműködésre. Ha erre a felek közös akaratából került sor, *divortium*ról, vagyis válásról, ha a férj egyoldalú nyilatkozatával, akkor *repudium*ról, azaz eltaszításról beszélünk. A nő önkényes eltaszítását már az archaikus jog is szigorúan büntette. A *repudium* azonban bizonyos esetekben nem csupán lehetősége, hanem egyenesen kötelessége volt a férjnek, el kellett taszítania feleségét, ha az házasságtörést követett el (tettenérés esetén eredetileg meg is ölhetette).

A vallásos szertartás szerint megkötött házasságot (*confarreatio*) hasonló ünnepélyességgel bontották fel (*defarreatio*).

A házasság, amelyet vásárlás útján kötöttek meg (*coemptio*), egy évig tartó együttélés után (*usus*) felbontható volt. A nő már nem tartozott a férfi hatalma alá, és a házasság felbomlott. A *sine manu* házasságokat, amelyeket két lényeges elem meglétével kötöttek meg: 1. a szándék, hogy házasságot kötnek (*affectio maritalis*), 2. a közös együttélés (*homo matrimonii*), még könnyebben fel tudták bontani. Az ilyen házasság felbomlott azonnal, ha a két elem egyike megszűnt létezni. Az eltaszításhoz Kr. e. 18-ban a *Lex Iulia de adulteriis coercendis* hét tanút követelt meg, illetve ennek kapcsán a posztklasszikus kor bevezette a váló levelet. A keresztény kor a megegyezéssel való válást nem szankcionálta, az egyoldalú ellen azonban vagyoni hátrányokkal, olykor pedig száműzetéssel is igyekeztek a császárok fellépni.⁶

Konstantin császár a 331-ben kihirdetett Konstitúciójában meghatározta a váláshoz szükséges és elégséges okokat. A bűnösség, amiért el lehetett bocsátani a feleséget, a házasságtörés és

---

⁶ NÓTARI, T., *Római köz és magánjog*, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2011. 213–214.

a megkísérelt mérgezés volt, a férj részéről pedig a gyilkosság, a sírgyalázás és a megkísérelt mérgezés. A Konstitúció véglegesnek tekintette a váláshoz szükséges okok listáját, amelyek alapján a házastársak elválhattak egymástól, újabb okok bevezetésére nem volt lehetőség.⁷

Konstantin és Honorius császárok 421-ben a válás különböző fokozatait vezették be, nevezetesen „nagyobb bűncselekmények” és „kisebb bűncselekmények” formájában. Előrelépés a római házasságjog fejlődésében Theodosius uralkodása idején következett be 449-ben. A konstitúciójában a császár a válást csak megfelelő ok estén engedte meg, például a házastárs meggyilkolására tett kísérlet és a sírok meggyalázása esetén.

A római jog legnagyobb megújítója, Iusztiniánusz császár azt akarta, hogy a házasságjog terén hozott törvényeit az egyházban is alkalmazzák. Az 542-ben kiadott Novella 111 és a Novella 117 megszüntette a megegyezésen alapuló válás lehetőségét. A Novella 117 áthágásait a Novella 134 (556) kolostorba zárással büntette. Iusztiniánusz rendelkezései nagyon sok problémát és feszültséget okoztak.⁸ Ezért utóda, II. Iusztinosz visszavezette a megegyezésen alapuló válás lehetőségét. Más császárok, különösen III. Leo és V. Konsztántinosz, ki akarták iktatni a megegyezésen alapuló válás lehetőségét a törvénykezésből.⁹ Végül 740-ben a makedón dinasztiából származó I. Baszileosz és fia, VI. León sikeresen kiiktatták a megegyezésen alapuló válást.¹⁰

A iusztiniánuszi törvények megjelölték a váláshoz szükséges okokat. I. „*Bona gratia*”: a házastárs külön válhatott a követ-

⁷ VOLTERRA, E., *Matrimonio (diritto romano)* in *Enciclopedia del Diritto*, Milano 1958–2001, 25, 726–807, 731–732.

⁸ vö. DE CLERCQ, Ch., *Corpus juris civilis*, in *Dictionnaire de droit canonique*, (sous le dir.) NAZ, R., Paris 1935–1965, IV, col. 644.

⁹ OSTROGORSKY, G., *A bizánci állam története*, Budapest 2003, 99–131.

¹⁰ ZHISHMAN, J., *Das Eherecht der orientalischen Kirche*, Wien 1864, 53.

kező esetekben: nem volt házassági aktus a felek között három évig a házasságkötés után, a férj bebörtönzése háború idején több mint öt évig, a felek egyike kolostorba akart vonulni. II. „*Justa causa*” vagy „*cum damo*”: a férj elutasíthatta a feleségét, ha az a császár elleni összeesküvésben vett részt; ha a nő házasságtörését törvényesen elismerték; ha a nő veszélyeztette a férje életét; ha nő igazságtalanul házasságtöréssel vádolta a férjét; ha a nő konkubinátusban élt. A nő is elválhatott a férjétől, ha az házasságtörésre kényszerítette, ha veszélyeztette az életét; ha hamisan házasságtöréssel vádolta, vagy ha a férfi botrányos életet élt. A iusztiniánuszi válási okokhoz VI. León császár másokat is hozzákapcsolt: a házastárs elmebetegsége vagy szándékos abortusz. A iusztiniánuszi Novella 117 egy kompromisszum volt a keleti egyház hagyományai között, amely engedélyezte a válást házasságtörés vagy kolostorba vonulás esetén. A keleti egyház ahhoz, hogy békében és egyetértésben élhessen a civil hatóságokkal, gyakran kompromisszumos megoldást alkalmazott, néha az evangéliumi üzenet kárára.¹¹

Az első évezredben a római törvények válásra vonatkozó törvényeinek alkalmazásakor Kelet is, Nyugat is a Szent Jeromosnak tulajdonított mondást hangoztatta: *aliae sunt leges Caesarum, alie Christi – Krisztus törvényei különböznek a császár törvényeitől*.¹² A bizánci egyház elutasította a Novella 117-et kánonjaival együtt több századon keresztül. A hatodik század második felében az egyházban olyan jogi gyűjtemények jelennek meg, amelyek kombinálják a civil törvényeket az egyházi törvényekkel.

¹¹ VOLTERRA, E., *Matrimonio (diritto romano) in Enciclopedia de Diritto*, Milano 1958–2001, 25, 726–807, 731, nt. 8.

¹² MIEROW C., *The Letters of St. Jerome*, (trans.), Westminster, MD, 1963, 691.

A bizánci egyház radikálisan és néha a konfliktusokat is vállalva igazolta az állami és az egyházi törvények alkalmazhatósága közötti különbséget. A válás elfogadásának és az alkalmazásának első jele a trulloi zsinat 87. kánonjában található.¹³ Engedélyezi a különválás kimondását a katona esetében, aki hadifogságba került. A 87. kánon nem válásról beszél, hanem engedélyezi az új házasságkötést a házastárs feltételezett halála esetén.

Az első változás a *Nomocanon* kihirdetésekor következett be Photius pátriárka idején 883-ban. A kollekció egyrészt kihangsúlyozza a házasság felbonthatatlanságát, másrészt azonban tartalmaz egy válási okokat felsoroló listát, amelyet a jusztiniánuszi törvénykezésből vett át.¹⁴ A szerb ortodox egyházjogász, Nicodim Milaş szerint az ortodox egyházban elfogadott válási okok ebben a gyűjteményben találhatóak. Ha az állam más okokat is rá akar kényszeríteni az egyházra, nem lehet elfogadni.¹⁵

Az egyház megerősödése a bizánci területeken megnyitotta az ajtót a két intézmény, az egyház és az állam átfödése előtt. A kilencedik század végéig lehetséges volt a civil fórum előtt házasságot kötni, de 895-ben a *Novella* 89, VI. León császár törvényei alapján az egyház lett a kompetens intézmény a házasságkötéseknél. A papi áldás lényeges elem lett a házasság törvényes megkötésében. A bizánci területeken a papi áldás szükségességét a civil

---

¹³ PETRÁ, B., *Tra cielo e terra*, Bologna 1991, 68 és PITSAKIS, C. G., *Le droit matrimonial dans les canons du concile in Trullo*, in *Annuario Historiae Conciliorum* 24 (1992) 158–185, 170–171.

¹⁴ MEYENDORFF, J., *A bizánci teológia*, Budapest, 2006, 129.

¹⁵ MILAŠ, N., *Dreptul bisericesc oriental*, trad. de D. I. Cornilescu și V. S. Radu, București, 1915, 520.

törvények vezették be.¹⁶ Az egyházi bíróságok 1086-tól kezdődően kizárólagos joghatósággal rendelkeztek a házassági ügyek kivizsgálásában. A következménye ennek az, hogy a bíróságoknak olyan formában kellett dolgozniuk, amely összhangban volt az állami és civil törvénykezéssel. Amikor ez a törvénykezés engedélyezte a válást és az újráházasodást, ezt az egyháznak el kellett ismernie.¹⁷

Fontos megérteni az ortodox egyház ezzel kapcsolatos teológiai és jogi gondolkodását, valamint azokat a pasztorális utakat, ahogyan engedélyezi a válást és/vagy engedélyezi az új házasságkötéseket. Nyugaton a múltban és a jelenben is felmerült az ortodox gyakorlat bevezetésének a gondolata. Az ortodox gyakorlat értelmezésében problémát jelent a különböző terminológia (a teológiai érzékenység), továbbá különbségek vannak a hagyomány feldolgozásában, a tanítás egységében és a pasztorális prudenciában. A probléma nem új, vannak történelmi előzményei. A firenzei zsinat nevezetesen arról az egyesülésről, mely a római és a görög egyház között létrejött. A közeledés első lépését a görög császár, VI. Paleologos János tette meg, a törököktől való szorongattatás nyomása alatt, hogy a nyugati országok segítségét biztosítsa magának. IV. Jenő pápa szívesen fogadta az egyesülés eszméjét. A gyűlést 1438. április 9-én ünnepélyesen uniós zsinatnak nyilvánítva nyitották meg, de csak miután a pápa Firenzébe tette át a zsinat székhelyét, jött létre a megegyezés a két egyház között. Az uniós dekrétum, a „*Laetentur Coeli*” kezdetű bulla felolvasására és aláírására 1439. július 6-án került sor. Az unió nem hozta létre a végleges egységet, mert a szavak mögött

---

¹⁶ MEYENDORFF, J., *Marriage: an orthodox perspective*, Crestwood 1984, 26.

¹⁷ Uo. 58.

nem voltak azonosak a fogalmak és az azonos fogalmak is eltérő szándékokat jutattak érvényre.¹⁸ A zsinat alatt sem sikerült minden kérdésben megegyezniük. IV. Jenő pápa a zsinaton résztvevő ortodox teológusoktól megkérdezte: „*Quare coniugia dirimatis dicente Domino: Quos Deus coniuxit homo non separet?*” (Miért bontjátok fel a házasságot az Úr szava ellenére, aki azt mondta, „Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassa”.) Figyelmeztette továbbá őket: „*Legem nihil valere adversus Domini vocem: Quos Deus, etc.*” (Semmilyen törvény nem érvényes, amely ellentétben van az Úr szavával, „Amit Isten...”) A görög delegátus azt válaszolta: „*Nos facultatem respondendi non habeamus, neque respondebimus. Igitur haec ad imperatorem referemus et ille respondebit*” (Nincs felhatalmazásunk a kérdés megválaszolására, és nem is válaszolunk. Azonban közölni fogjuk a császárral ezeket a kérdéseket, és ő fog válaszolni.) Az érzékeny kérdésre való tekintettel a pápa maga fordult a császárhoz, arra kérve őt, hogy küldjön metropolita püspököket és szakértőket a kérdés kivizsgálására. A császár, minden valószínűség szerint azért, hogy a vitát elkerülhesse, olyan résztvevőket küldött, akik nem voltak kompetensek a kérdés megválaszolásában és abban, hogy méltó vitapartnerei legyenek a latin zsinati résztvevőknek. A küldöttség mindent megtett azért, hogy a kérdésre ne válaszoljanak, arra hivatkozva, hogy nekik nincsen császári felhatalmazásuk erre. A pápa ekkor a zsinaton részt vevő püspökökhöz fordult és a következő kérdést tette fel nekik: „Miért bontjátok fel a házassági köteléket?” A püspökök a következőképpen válaszoltak: „A szavak, amelyeket Őboldogsága mondott, nagyon bölcsék és igazak. Mi nem adhatunk tökéletes választ az Ön szavaira, mert csak a többi püspökök és a császár beleegyezésével válaszolha-

¹⁸ SZÁNTÓ, K., *A Katolikus Egyház története*, Ecclesia, Bp. II. kiadás, 1987, 507–508.

tunk tökéletesen. Azonban mi magunk is adhatunk egy választ, és talán nem most van az ideje, hogy erről beszéljünk, bár méltó és igaz, és mi nem bontjuk fel a házasságokat, csak megfelelő okok alapján”.¹⁹

Amikor az uniót az ortodox egyházzal megkötötték, úgy tűnt, hogy a görög püspökök határozatlanságát a válás gyakorlatát illetően két fontos dolog motiválta: nem állt szándékukban a gyakorolt eljárásuk megváltoztatása, valamint el akarták kerülni a kérdés megválaszolását, ami veszélyeztette volna a megkötött uniót. A latin atyáknak és Jenő pápának fontos volt világossá tenni a görög teológusok előtt, hogy a válási gyakorlaton változtatni kell, azonban ennek a változtatásnak a megvalósulása nem volt annyira fontos, hogy emiatt a megkötött uniót felbontsák.

A házasság felbonthatatlanságának egyetemes ideáljától vezetve bár, mégis vannak az ortodox egyházban olyan elégségesnek tartott okok, amelyek alapján ki lehet mondani a válást és engedélyezni lehet az új házasságot. Az első csoportba azok az okok tartoznak, amelyet abból az alapelvből vezetnek le, hogy a házasság véget ér a halállal és a házasságtöréssel.

Házasságtörés és paráznság. A Máté záradékra hivatkozva, amit a katolikusok úgy értelmeznek, hogy a vétlen félnek lehetősége van a különválásra, addig az ortodoxok azt állítják, hogy a házassági hűség megszegésével a házassági kapcsolat lerombolódik és véget ér. Erre a szentírási helyre hivatkozva a katolikusok azt állítják, hogy nincs lehetőség egy újabb házasságkötésre még a vétlen félnek sem.

---

¹⁹ *Acts of the Council of Florence, Part II, Rome, 1953, 468–471.*

Az ortodox egyház elismeri, hogy a házasság morálisan és az isteni parancs alapján felbonthatatlan, de „házasságtörés esetében teljesen felfüggeszhető”.²⁰

Az ortodox egyház engedélyezi az új házasságkötést a vétlen félnek és a bűnös félnek is, de csak egy megfelelő penitencia elfogadása és elvégzése után. Nagy Szent Bazil 58. kánonja értelmében ez 15 év vezeklést, a szentségektől való elzárást és önmegtartóztató életet jelentett, ami pasztorális szempontok szerint méréselhető.

Vannak olyan szerzők, akik azon a véleményen vannak, hogy megengedhetetlen a házasságkötés engedélyezése, ha valaki azzal akar házasságot kötni, akivel a házasságtörést elkövette.

Van, aki azt állítja, hogy a válás kimondásához nem elégséges egyetlen cselekedet, hanem a hűtlenségnek tartósnak kell lennie.²¹

Ahhoz, hogy a házasság házasságtörés miatt felbontható legyen, annak tudatos, szándékos és szabad cselekedetnek kell lennie (pl. nemi erőszak esetén ez nem áll fenn).²²

A kegyelem-elmélet elutasítása. Az elmélet szerint a házasság szentsége nemcsak a földi életre van hatással, hanem az örök életre is. A befogadott szentségi kegyelem, ha valaki befogadta azt, nem ér véget a halállal. A házasság az emberi szabadság ajándéka is. A kegyelemnek ezért termékeny talajba kell hullania és azt el kell fogadni. A kegyelemnek elfogadása feltételezi az emberi hozzáállást és törekvést. Ennek a törekvésnek az elvetése a felajánlott kegyelem elutasítását jelenti. Ebben az értelemben az

---

²⁰ THEODOR, N., *Das Ehesakrament aus orthodoxer Sicht. Theologische und kirchenrechtliche Aspekte, Orthodoxes Forum* 17 (2003) 44.

²¹ TREMBELAS, P., *Dogmatique de l'Église orthodoxe catholique*, Chevetogne, 1968, vol. 3, 358–359.

²² ALTAN, A., „*Indissolubilità e oikonomia nella teologia e nella disciplina orientale del matrimonio*” in *Sacra Doctrina*, 49 (1968), 87–112.

egyházi válás nem más, mint egyházi elismerése annak, hogy a személy elutasította a házasság szentségi kegyelmét.²³

Paul Evdokimov továbbfejlesztette a visszautasított kegyelem gondolatát: ha a házastársak egysége és kölcsönös szeretete a szentségi kegyelem képe, akkor – amikor ez a kölcsönös szeretet meghal – megszűnik az a lelki közösség is, amely a testek egyesülésével fejeződik ki. A házassági együttélés folytatása ebben a helyzetben inkább hasonlít a paráználkodásra, mint a szentségi kegyelem képére, és ez a paráznaság önmagában a házasság végéhez vezet.²⁴

A házasság lelki és morális halála. A XX. század elején Nikodim Milaš szerb kánonjogász fő művében kifejlesztette a házasság halálának gondolatát. E gondolat szerint ha az egyik fél fizikai halálával véget ér a házastársi kapcsolat és lehetőség adódik az újabb házasságkötésre az életben maradt félnek, akkor hasonló módon beszélhetünk halálról nemcsak fizikai értelemben, hanem lelki értelemben is.²⁵

Az ortodox egyház gyakorlatában lehetőség van a válás engedélyezésére vagy a házassági kötelék felbontására és egy új házasság engedélyezésére, amikor a helyzet megfelel vagy teljesülnek azok a követelmények, amelyek a váláshoz szükséges okok listáján találhatóak. A bizánci civil jog történetében fokozatosan kristályosodott ki, hogy melyek azok az okok, amelyek lehetőséget adnak a vétlen félnek a válás kérvényezésére. Még ha kezdetben a keleti egyház vonakodva is fogadta a válást engedélyező civil törvényeket, a második évezredben tettek bizonyos

---

²³ MEYENDORFF, J., „*Il matrimonio e l'Eucaristia*”, in *Russia Cristiana*, 12 (1971), 23–24.

²⁴ EVDOMIKOV, P., „*Marriage dans la tradition orthodoxe*”, in *Parole et Paine*, 35 (1970), 23–24.

²⁵ MILAŠ, N., *Das Kircherecht der morgenladnischen Kirche*, Mostar 1905, 629–664.

kompromisszumokat a civil fórumon érvényes okok elfogadásától egészen a törvénykezés és gyakorlat egyházi fórumon való alkalmazásáig.

A „nomokanonokkal”²⁶ kezdődően a megfelelő okokat a váláshoz egyes országokban adoptálták, integrálták vagy korlátozták. A jelenben a keleti egyházak mindegyike rendelkezik egy a válási okokat felsoroló listával és megokolással, amelyek alapján az ortodox egyház elfogadja a polgári válást egyházi szinten is, vagy ahol az egyház maga kimondja az egyházi válást.

Az ortodox egyházi válásnál elfogadott törvényes okok, amelyek alapján a házasságot felbontják

A vallásos élet halálának okai. Olyan tettek, események, amelyek a házasesetire való hatásukban olyanok, mint a halál. Ezek a tettek alapjaiban rombolják szét a házasságot. Ilyen esetekben az ártatlan fél igényelheti a házasság megszűntének a kimondását. 1. Aposztázia. 2. Eretnekség. 3. A saját gyerek keresztség alá tartása. A keresztség alá tartásból lelki rokonság származik, ami a trulluszi zsinat szerint fontosabb a testi rokonságnál (53. k.). Házassági akadály és válóok is. Mivel nagyon sok visszaélésre adott alkalmat, jelenleg ezt nem alkalmazzák, nem élnek vele.²⁷

Cselekedetek, amelyek a házasság erkölcsi halálát okozzák. 1. Rosszindulatú elhagyás. Bazil 35. kánonja szerint a férj újraházasodhat, ha a feleség ok nélkül elhagyta. A bizánci jogban nem

---

²⁶ Kánonjogi kézikönyvek egyetlen műben összegyűjtve és szisztematikusan elrendezve. Tartalmazta a bizánci kánonjogászok, jogászok és egyházi tisztségviselők számára szükséges törvényeket, melyek segítségével az egyházzal kapcsolatos helyzetek és problémák megoldásra találhattak.

²⁷ FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 130.

vezettek be olyan törvényeket, amelyek ezt fordítva, a nőnek is megengednék.²⁸ 2. Abortusz. A szándékos abortusz ellentétben áll a házasság intézményével, ezért magától felbontja a házasságot. 3. Gyilkossági kísérlet a férj ellen. Jogilag akkor releváns, ha szándékos és az életre veszélyes.

Részleges fizikai halált okozó tények. 1. A házassági jogok és kötelességek teljesítésére való képtelenség. A házastársaknak több ilyen kötelezettsége van: egymás kölcsönös segítése erkölcsileg és anyagilag, hűség egymáshoz, együttlakás.²⁹ Amennyiben a felek külön költöznek, megszakítják az együttélést, feltételezhető, hogy a jogok és kötelességek kölcsönös átadása és elfogadása már nem történik meg. Válási okként ezt a polgári törvények vezették be, amelyet később az ortodox egyház is elfogadott. 2. Súlyos pszichés megbetegedés, téboly. Ha a házasság lehetetlenné válik az egyik fél súlyos pszichés problémái miatt, az egészséges fél kezdeményezheti a válás kimondását. Az egészséges féltől elvárták, hogy egy bizonyos ideig tűrjön, férfiaknak 3, a nőnek 5 évig kell tűrnie.³⁰ A román ortodox egyház ezt nem fogadja el válási okként.³¹ 3. Impotencia. Négy feltételnek kell teljesülnie: a. Már a házasságkötés előtt is adottnak kell lennie. b. A képtelenségnek

²⁸ A férfi és a nő közötti különbségtétel a római jogra vezethető vissza, amely elsősorban a férfi jogait védte és a nőt úgy kezelte, mint aki a férfi hatalma alá tartozik. Pl. az egyház a hűtlenséget büntette, függetlenül attól, hogy melyik házasságfél követte el, de a büntetés enyhébb volt, ha a férj vált hűtlenné. FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 327; L'HUILLIER, P., *L'attitude de l'Eglise Orthodoxe vis-à-vis du remariage des divorcés*, in. „RDC”, XXIX, (1979), nr. 1, 51.

²⁹ FILIPESCU, P. I. A., *Tratat de dreptul familiei*, ed. a VII-a, Ed. All Beck, București 2002, 220.

³⁰ SOARE, I. Gh., *Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț*, Tipografia Cărților Bisericești 1943, 35.

³¹ FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 375.

a házasságkötéstől kezdve 3 évig folyamatosan meg kell lennie. c. A házastárs számára a házasságkötés előtt ismeretlen ténynek kellett lennie: ha tudott róla, nem váló ok. d. A képtelenséget jogilag bizonyítani kell. 4. Gyógyíthatatlan betegség. pl. lepra. Válsági okként szerepelt az állami törvények között, de az ortodox egyház ezt nem vette fel az egyházi törvények közé.³²

A házasság polgári hatásainak halála. 1. A házastárs eltűnése. Olyan tartós eltűnésről van szó ebben az esetben, amikor az egyik fél semmit nem tud a másik hollétéről. Az egyházi gyakorlat szerint 5 év várakozási idő az elfogadott, utána lehet kimondani a házasság megszűnését.³³ 2. A házasság felbontása bírósági ítélet által. 3. Szerzetesi fogadalom. Ha egy házasember a monostori életet választja és leteszi a szerzetesi fogadalmat, ki lehet mondani a házasság megszűntét. Egyesek szerint a másik házastársnak bele kell egyeznie, hogy házastársa szerzetesrendbe lépjen.³⁴ 4. Püspökké szentelés. Ha egy nő papot püspökké szentelnek, akkor a felszentelés javára megszűnik a házassága.³⁵ 5. Valláskülönbőség. A katolikus egyházjogban *privilegium paulinum*-ként ismert, hogy ha két megkeresztetlen fél házasságában az egyik fél keresztény lesz, és a másik fél nem hajlandó vele békében élni és akadályozza hitének gyakorlását, a megkeresztelt fél új házasságot köthet. Ha a hitetlen akadályozza a hit gyakorlását, a válás egyenesen ajánlott. Az ortodox egyház azt is elismeri okként, ha a házastárs elhagyja az igaz hitet.³⁶

³² MILAŠ, N., *Dreptul bisericesc oriental*, trad. de D. I. Cornilescu și V. S. Radu, București 1915, 523.

³³ Uo. 523.

³⁴ Uo. 522.

³⁵ FLOCA, I., *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, București 1991, 128.

³⁶ FLOCA, I., *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. II. EIBMBOR, București, 1990, 102–103.

Vizsgálódásunk tárgya volt, hogy tud-e valamit tanítani az ortodox gyakorlat a válással kapcsolatosan?

Megállapíthatjuk, hogy a házasság felbonthatatlanságát illetően nem beszélhetünk egységes tanról vagy tanításról az ortodox egyházban. Inkább az egyes egyházak gyakorlatáról lehet beszélni vagy az egyes püspökök és teológusok véleményéről.

Általánosságban elmondható, hogy az ortodox püspökök, még ha el is fogadják a válást és az újráházasodást, általában úgy kezelik azt, mint kivételt a szabály alól, ami megerősíti a házasság egységének és felbonthatatlanságának a szabályát.

Általánosságban az ortodox szerzők a Szentírás szavaira hivatkozva elfogadják a keresztény házasság felbonthatatlanságát és úgy mutatják be a keresztény házaselektnek, mint egy ideált, amelyre életük végéig törekedniük kell.

A szerzők egy része a válás lehetőségét csak a házasságtörés esetében fogadja el, míg mások egy megalapozottabb (kánonibb) megközelítést tartanak fenn, és más okokat is megjelölnek, melyek alapján kimondható a válás.

Az egyik nehézség abban áll, hogy a múltban csak néhány ortodox szerző foglalkozott ezzel a kérdéssel, és napjainkban is meglehetősen kevés a teológiai és kánonjogi reflexió.

Igazi teológiai reflexió az ortodox szerzők részéről a XIX. században kezdődik el, e munkák többsége válaszáadás a katolikus szerzők írásaira.

Az *oikonomia* a keleti teológia és a keleti jog sajátosságának tudható be, amely a helyzetet egyedileg szemléli és a lelkipásztori gyakorlat szempontjából közelíti meg, ezért jogi nyelvezettel nem adható róla leírás. John Meyendorff szerint félreérti az oikonomiát az, aki azt úgy tekinti, mint „a bizánciak sajátos képességét arra, hogy a törvényeket önkényesen, politikai és sze-

mélyes céloknak megfelelő módon magyarázzák.”³⁷ A gyakorlatot nézve azonban mégis történnek – még akkor is, ha azok nem általánosíthatók – visszaélések és túlkapások.

Úgy tűnik, már az is elfogadott gyakorlatnak számít, hogy a házasságokat felbontják mindenféle jogi megalapozás nélkül is. A suceavai és a rădăuți-i érsekség 2010-ben kiadott közleményének 3. pontja³⁸ szerint ha a házasulandók egyike vagy mindketten elváltak (polgárilag), mutassák be a bírósági végzést, amellyel felbontották a házasságukat a plébánián, majd a plébánia folyamodjon az érsekséghez az egyházi válás kimondásáért, és az egyházi válás után a házasság szentségét ki lehet szolgáltatni.

A cikk írója kifogásolja, hogy a közlemény nem említi azt, hogy a válás nem engedélyezhető minden esetben, csak akkor, ha az érsek úgy ítéli meg, hogy a kérvényezők a szentatyák kánonjainak megfelelő okot/okokat tudnak bemutatni. A szerző szerint a válások többsége ilyen megalapozás nélkül történik. Ezért szerinte az elváltak és újránházasodottak házassága nem kanonikus és nem is érvényes a 48. apostoli kánon³⁹ szerint, még akkor sem, ha azt a liturgikus előírások szerint kötötték meg.

Amikor egy katolikus fél ortodox féllel szeretne házasságot kötni, a *Dignitas connubii* kezdetű instrukció 2. pont 2.§.1. értelmében az ortodox fél egyházának saját vonatkozó jogát kell

³⁷ MEYENDORFF, J., *A bizánci teológia*, Budapest 2006, 135.

³⁸ „Când unul sau ambii miri sunt divorțați, atunci vor prezenta hotărârea judecătorească prin care s-a desfășurat căsătoria, urmând ca parohia sa să intervină la Sf. Arhiepiscopie pentru obținerea divorțului religios, după care se va putea oficia Sf. Taină a Cununiei.” <http://axa.info.ro/social/reguli-noi-privind-divortul/>, 2016. 10. 8.

³⁹ *Pedalion*, Crediința strămoșească, 2007, Canonul 48 apostolic, 94–98.

alkalmazni az ortodox félre.⁴⁰ A probléma csak az, hogy nem ismerjük az ortodoxokra vonatkozó házasságjogot. Egységes házasságjogról nem is beszélhetünk. Külön-külön az egyes püspökségek részleges törvényeit kellene figyelembe venni.

Walter Kasper bíboros azt ajánlja, hogy nekünk a múltunkból kellene tanulni, amikor nehéz helyzetben levő házasságokkal találkozunk. A bíboros szerint ameddig a nyugati gyakorlatban, a válás nem vált ennyire általánossá, hogy az egyház törvényeit át kellett dolgozni, az elváltak és újrَاهázasodottak esetében az ortodox megoldás volt gyakran a katolikus megoldás is.

Elvált és újrَاهázasodott katolikus tanácsot kért a papjától vagy gyóntatatójától és bizonyos körülmények között szentségekhez engedték ott, ahol ez nem okozott botrányt. A válások számának megemelkedése, a keresztény házasság tanításának devalválódása, a plébániák nagysága, az érvényesség kivizsgálásának nagy száma azt hozta magával, hogy a jog a hangsúlyt az epikéjára tette át és nem az oikonomiára.

Még a családshinódus kezdete előtt fontosnak látta megjegyezni Kasper bíboros, hogy a média kényszerítő tevékenysége ellenére a katolikus törvény és tanítás az elváltakról és újrَاهázasodottakról nem fog megváltozni a shinódus alatt, de a pasztorális megközelítés változhat.

A shinódus előtt tett megjegyzése az *Amoris laetitia* apostoli buzdításban is megjelenik és útmutató lehet minden lelkipásztor számára: a plébániáknak befogadóbbaknak kell válniuk azok iránt, akik ebbe a helyzetbe kerültek. A plébánosoknak jobban

---

⁴⁰ 1143 DC art.2. § 2. Matrimonium inter partem catholicam et partem baptizatum non catholicam, regitur etiam: 1° iure proprio Ecclesiae vel Communitatis ecclesialis, ad quam pars acatholica pertinet, si haec communitas ius matrimoniale proprium habet; (...).

meg kell ismerniük ezeket a „bűnösebb juhokat”, hogy azok miért távolodtak el a nyájtól, és segíteniük kell az elvált és újrászodottakat, hogy közelebb kerüljenek a házasság és az Eucharisztia teljesebb megértéséhez.⁴¹

Alkalmazható-e a válással kapcsolatos ortodox gyakorlat a katolikus egyházban? Az *Amoris laetitia* apostoli buzdításban Ferenc pápa talán alkalmazta, mert elsősorban nem jogi útbaigazítást ad, hanem egy pasztorális megközelítést, ami mellett ki is tart annak ellenére, hogy állandó támadásnak van kitéve. Az irányelvei három szakaszt különböztetnek meg: elkísérés, megkülönböztetés és integrálás. Ez azt jelenti, hogy elsősorban a személyekre kell figyelni. Nem kazuisztikáról van szó, hanem a személy meghallgatásáról, történetének megértéséről, egy személyes kapcsolat kialakításáról. Ez új módszernek is tekintendő, amikor a kazuisztika után a kevésbé gyakorolt találkozást és meghallgatást is figyelembe vesszük. Mindenütt a világon cikkeket írnak és összejöveteleket szerveznek az *Amoris laetitia* elmélyítésére. A figyelem középpontjába azonban csak a nyolcadik fejezet került, háttérbe szorítva a többi fejezeteket, amelyek szintén nagyon fontos tanítást tartalmaznak.

„A pásztorok tudják, hogy az igazság iránti szeretet arra kötelezi őket, hogy helyesen különböztessék meg egymástól a konkrét helyzeteket. Másképp kell tekinteni ugyanis azokat, akik őszinte lélekkel próbálták megőrizni első házasságukat, de teljesen igazságtalanul elhagyták őket, és másképp azokat, akik saját, súlyos bűnükkel feldúlták a kánonjogilag érvényes házasságukat. Végül olyanok is vannak, akik új életközösséget kezdenek a

---

⁴¹ <http://www.patheos.com/blogs/egregioustwaddle/2014/07/people-look-east-exploring-the-orthodox-experience-of-divorce-and-remarriage.html>, 2017. október 24.

gyermek nevelése kedvéért, s olykor lelkiismeretükben biztosak afelől, hogy az előző, helyrehozhatatlanul tönkrement házasság soha nem volt érvényes” – olvashatjuk a *Familiaris consortio* 84. pontjában. Klaus Lüdicke szerint Ferenc pápa pontosan ott folytatja, ahol ez a gondolat abbamaradt. Ferenc pápa azt mondja, hogy a felelősség mértéke nem minden esetben ugyanakkora, ezért a normaszegés következménye sem lehet mindig ugyanaz. Lüdicke külön kiemeli az AL. 305. szakasz következő gondolatát is: „Ezért egy pásztor nem érheti be azzal, hogy pusztán erkölcsi törvényeket alkalmaz azokra, akik »rendhagyó« helyzetekben élnek, mintha e törvények sziklatömbök volnának, amelyeket kiki az emberek életére vethet.”⁴²

---

⁴² <http://www.theologie-und-kirche.de/amoris-laetitia-kirchenrechtlich.pdf>, 2017. október 27.